

*Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsészettudományi Kar
Történettudományi Doktori Iskola
Gazdaságtörténeti Műhely*

Kelemen Katalin

„Fából – vaskarika”

***Kísérletek a földpiac-földár pótlására 1945-től az
ezredfordulóig Magyarországon***

Ph.D. értekezés

Tézisek

*Doktori Iskola vezetője: Prof. Dr. Fröhlich Ida
Műhely vezetője: Prof. Dr. Botos Katalin*

*Konzulens: Dr. Rieger László
címetes docens, Ph.D.*

Budapest, 2007.

Tartalomjegyzék

1. A kutatási feladat.....	5
2. A kutatás módszere.....	7
3. A dolgozat főbb megállapításai.....	9
3.1.A föld mint sajátos termelési tényező.....	9
3.2 A föld piaca	10
3.3 A földár funkciói.....	10
3.4 Elméletek a földpiacról	12
3.5 A földpiac „elsorvasztása”	13
3.6 Kísérletek a földpiac helyettesítésére, a földár becslésére.....	14
3.7 A földpiac újraéledése.....	16
4. Következtetések.....	18
A kutatási témával kapcsolatos publikációk:	19

1. A kutatási feladat

Minden nagyobb társadalmi-gazdasági változás felveti az alapvető erőforrások (termelési tényezők) tulajdonának kérdését. Ezek közül is kiemelt fontosságú erőforrás a föld, amely mindig is különleges szerepet töltött be a termelési tényezők között. Hosszú évek csöndje után csupán másfél évtizede ismét a közbeszéd tárgya a földár és földpiac igen szerteágazó kérdése. A versenyképes mezőgazdasági termelés, a gazdaságos üzemméret, a birtokstruktúra évszázadok óta újra és újra fellángoló vitákat kiváltó téma, amely most, az Európai Unióhoz való csatlakozás kapcsán ismét előtérbe került.

Miközben Nyugat-Európában viszonylag törésmentesen, természetes fejlődés következményeképpen alakult ki a jelenlegi gazdasági szerkezet, Magyarországon csak az elmúlt fél évszázadban is hatalmas sokkok rázták meg a mezőgazdaságot: az 1945-ös földosztás, majd a termelészövetkezetek erőltetett szervezése, s végül a rendszerváltozás utáni kárpótlás sajátos volta. Közben a mezőgazdasági termékek árainak először mesterségesen alacsony szinten tartása, majd a 90-es években hirtelen felszabaduló árak és egyidejűleg a támogatások leépítése sokkolta az ágazatot, s szétzilálta a korábban sem egészséges szerkezetű mezőgazdaságot. A földtulajdon és a gazdálkodás sok esetben elválik egymástól, miután a kárpótlás sok olyan embert is földhöz juttatott, akinek már alig van kötődése a gazdálkodáshoz. Mindezek eredményeképpen azt látjuk, hogy a földstruktúra nem jutott nyugvópontra, a földpiac szereplői arra számítanak, hogy az Európai Unióhoz való csatlakozás után újra rendeződnek a tulajdonviszonyok.

A gazdaságos termelési struktúra és a birtokszerkezet kölcsönösen függ egymástól, mindenféle birtoknagyság lehet gazdaságos, ha megtalálja a megfelelő termékstruktúrát, de végső soron a termékek iránti piaci kereslet a meghatározó, s ehhez kell alakulnia a gazdaságos üzemméretnek. Mindehhez azonban hosszú idő és megfelelő mennyiségű tőke szükséges. Arról, hogy mi a kívánatos irány, a szakemberek véleménye megoszlik. Az Európai Unióhoz való csatlakozás sürgetővé

teszi az átalakulást, miközben a történelmi tapasztalatok is azt mutatják, hogy az erőszakos beavatkozás sohasem vezetett jóra.

A magyar mezőgazdaságot az önkényes beavatkozások torzították el. Ha azonban hirtelen szabadítanak fel a korlátokat, akkor éppen ez jelentene egy újabb torzítást. Az elmúlt évek tapasztalatai azt mutatták, hogy nem szabad megzavarni a mezőgazdaság alkalmazkodási folyamatát.

Ha a szerves fejlődés útjára akarunk lépni, szembe kell nézni azokkal a tényekkel, amelyek a jelenhez vezettek, és tükröződésükkel a közgazdasági gondolkodásunkban. A földpiac és földár kérdésben különösen gyakran találkozunk olyan vitákkal, ahol az egyik fél racionális érveket vonultat fel, a másik fél pedig emocionális válaszokat ad. Mindezen érvek gyökerei sokszor visszanyúlnak történelmünk korábbi időszakaihoz. Ma is érvényes az, amit Kautz Gyula¹ írt több mint száz évvel ezelőtt „...eszmemozgalomunk kritikai áttekintése nemcsak a helyes és helytelen irányok és célok, hibák és tévedések felismerését nyújtja, hanem a jelenbeli és a jövőben követendő helyes irányok és törekvések jobb felismerésére is vezethet.”

A dolgozat célja az, hogy áttekintést adjon, mi is történt a földpiaccal az elmúlt fél évszázadban, hogyan jutottunk el a mai torz – átmeneti- birtokstruktúrához, s hogy összefoglalja azokat a gondolatokat, amelyek –elsősorban az utóbbi fél évszázad során- formálták a magyar közgazdasági gondolkodók érveit. Figyelmemet a jelen helyzetet leginkább meghatározó korra - a II. világháborútól a rendszerváltozásig terjedő időszakra - összpontosítottam. Az értekezés ennek megfelelően azt kívánja bemutatni, miért és hogyan szűnt meg a földpiac, hogyan működött az erőforrás hasznosítás megfelelő piaci árjelzés nélkül, s milyen kísérletek történtek a hiányzó földár pótlására, s ezek miért nem vezettek (vezethettek) eredményre.

¹ Kautz Gyula: A nemzetgazdasági eszmék fejlődési története és befolyása a közviszonyokra Magyarországon, Pest: Heckenast Gusztáv, 1868. Reprint: 1979. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó

A szocialista rendszer az erőforrások állami tulajdonát tekintette alapvetőnek, s csupán a használata volt elkülönült. Igen hamar kiderült, hogy azokat az erőforrásokat, amelyeknek nincs ára és nincs értéke, rosszul hasznosítják, holott szűkösen állnak rendelkezésre. Már néhány évvel az államosítások után felmerült, hogy nem tekinthető ingyen (szabad) jószágnak a föld. Több mint negyven év alatt számtalan próbálkozás történt a nem létező piac miatti hiányzó földár-földérték „pótlására”. Egy jó mezőgazdasági adottságú országban jelentkező élelmiszerhiány egyértelművé tette, hogy más utat kell járni. Neki-nekilendülve, újra és újra fessegetni kezdték a közgazdászok az erőforrás-értékelés módját. Megindultak az óvatos lépések a piac felé. Ezzel párhuzamosan a földár becslések is egyre közeledtek a piacgazdaság logikájának megfelelő értékeléshez. S ez volt a próbálkozások csapdája is: hiába alkalmazták akár a legfejlettebb módszereket is, a **valóságos piac helyett becsült „piaci” árat nyerni azokból az adatokból, amelyek nem a piaci logika alapján keletkeztek, eleve reménytelen helyzet volt.** Annak ellenére, hogy nem tudtak elfogadható árat meghatározni, mégsem volt hiábavaló a kísérlet. A próbálkozások sorozatával a közgazdák végigjártak egy olyan gondolati utat, amely igazolta, hogy a szűkös erőforrásokkal való hatékony gazdálkodáshoz nem megfelelő a tervgazdálkodási rendszer.

Nem céлом az összes próbálkozás egymáshoz viszonyított értékelése. A piacgazdaságtól –a tervgazdaságon keresztül – újra a piacgazdasághoz elvezető folyamatot szándékoztam bemutatni: azokat a történelmi fordulópontokat és elágazásokat, amelyek meghatározták a felbukkanó új gondolatokat, s amelyek elvezettek a földpiac visszaállításához. Az a kísérlet, hogy az értékkel nem bíró földtulajdont piaci környezetbe helyezték, nem bizonyult működőképessé, s ennek tanulságai beépíthetők a további gondolkodásunkba is.

2. A kutatás módszere

A dolgozat a közgazdasági gondolatok történelmi megalapozását, s a felmerülő új gondolatok kiemelését tekintette elsődlegesnek. Egy-egy új gondolatot rendszerint a gazdasági szükséglet vetett fel: valami nem működött jól, ezért valamit változtatni

kellett. Ez a kiütkeresés vezetett el fokozatosan a piachoz való visszakanyarodáshoz. A dolgozat ezt a folyamatot kívánta bemutatni, nemcsak a gazdasági, hanem kicsit tágabban, a történelmi–politikai fordulatok eredőjeként.

A téma feldolgozása több tudományág határterületén mozog. Mindenekelőtt az elméleti közgazdaságtan szerepe meghatározó, hiszen az adott korszakban két alapvetően különböző magyarázó elmélet: a munkaérték elmélet és a határhaszon elmélet „párharc” folyt le a földpiac és földár területén is. Más oldalról fogalmazva a tervgazdaság és a piacgazdaság működőképessége, hatékonysága volt a kérdés.

A vizsgálatok során elengedhetetlen volt az agrárgazdaság tanulmányozása is, hiszen nem csupán száraz számokról és elméletekről volt szó, hanem egy élő gazdaság működőképességéről vagy korlátozásairól. Az a változás, ami a földpiacon történt, hosszú évek alatt zajlott le, s ennek nyomon követése megkövetelte a téma tágabb kezelését, a történelmi, sok esetben politikai összefüggések szerepének feltárását.

A forrás elsősorban a kor szakmai irodalma volt. Valószínűleg ennél sokkal több gondolat maradt kéziratban, szállt el a belső vitákon, de céлом annak a folyamatnak a bemutatása volt, ami eljutott a nyilvánosságra, így ott kifejtette hatását. A dolgozat az elmúlt évtizedekben végzett kutatásaimhoz kapcsolódik, amely kettős jellegű volt: elméleti és alkalmazott módszertani. A téma elméleti feldolgozását jelentette, hogy részt vehettem a rendszerváltozás után a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Közgazdasági tanszéken folyó Mikroökonómia tankönyv termelési tényezőkről szóló részének kidolgozásában. Másrészt a 70-es évek végétől bekapcsolódhattam azokba a mezőgazdasági modellezési kísérletekbe, amelyek megpróbálták betölteni a tervgazdaságban hiányzó piac szerepét. A 70-es évek végétől a 90-es évek közepéig folyt az a kutatás-sorozat, amely Rabár Ferenc és Csáki Csaba vezetésével a laxenburgi Nemzetközi Alkalmazott Rendszerelemzési Kutatóintézet (IIASA) nemzetközi világelelmzési programjából nőtt ki. A modell egy piaci szemléletű, szimulációs technikát alkalmazó világmodell rendszer volt, amelyen belül részt vettem a magyarországi élelmiszertermelés modellezésében. Ezt a modellt fejlesztettük tovább a rendszerváltozás után a kialakuló földpiac szimulációs modelljévé.

3. A dolgozat főbb megállapításai

3. 1.A föld mint sajátos termelési tényező

A dolgozat abból a megközelítésből indult ki, hogy a föld egyrészt **szüksős erőforrás**, melynek gazdaságos felhasználása alapvető fontosságú, másrészt - mint a termelésben résztvevő termelési tényezők általában - részesedik a keletkezett jövedelemből. **Kereslete származtatott**, azaz a felhasznált mennyiségét az általa előállított termékek iránti kereslet szabja meg. Ebből következően értékelésében meghatározó szerepe van a mezőgazdasági termékek árszintjének és arányainak. Mivel **nem újratermelhető**, előállítási költsége sincs, s **kínálata rövid távon állandó**, így tulajdonosának a föld után kapott jövedelme **tiszta gazdasági járadék**. Ennek a gazdasági járadéknak (egyfajta termelői többlet) a forrása az, hogy a föld mint erőforrás minősége tartósan különböző, s így a mezőgazdasági termékek előállításában a még művelésbe vont legrosszabb minőségű földnél jobb minőségű föld tartósan gazdasági előnnyel hasznosítható. Ez a gazdasági előny a különbözeti járadék alapja.

Ugyanakkor a **föld használata pozitív** (pl. tájvédelem, kulturális örökség őrzése, vidékfejlesztés, élelmiszer-biztonság) és **negatív** (pl. talaj- és vízszennyezés) **extern hatásokkal** is járhat. Ebből következik, hogy **a föld használatának gazdaságosságát nem szabad pusztán a piaci termelés jövedelmezősége alapján megítélni**. A jövedelemtermelő tevékenység értékelése a piacra bízható, amennyiben a termékek iránti szükséglet alakítja a termelési struktúrát. Ehhez azonban az szükséges, hogy a termékárakat minél kevésbé térítsék el a valódi piaci értékítéletet tükröző ártól. (Az elmúlt ötven év magyar tapasztalatai elég világosan bemutatták, hogy hova vezet, ha a termelők egy mesterségesen kialakított árhoz igazodnak.) Ugyanakkor **a nem termékjellegű kibocsátás, mint pozitív extern hatás figyelembevétele** elengedhetetlen. Tudjuk, hogy a versenyzői piac túl kevés erőforrást juttat a pozitív extern hatást hordozó tevékenységeknek, vagyis a társadalom számára nagyobb hasznosságot képviselnek ezek a tevékenységek, mint amennyit a piac megfizet. Az externáliák kezelésének egy lehetséges módja, ha a társadalom szempontjából optimálisnak tekintett felhasználás érdekében ezen extern hatásokat internalizálják. Pozitív

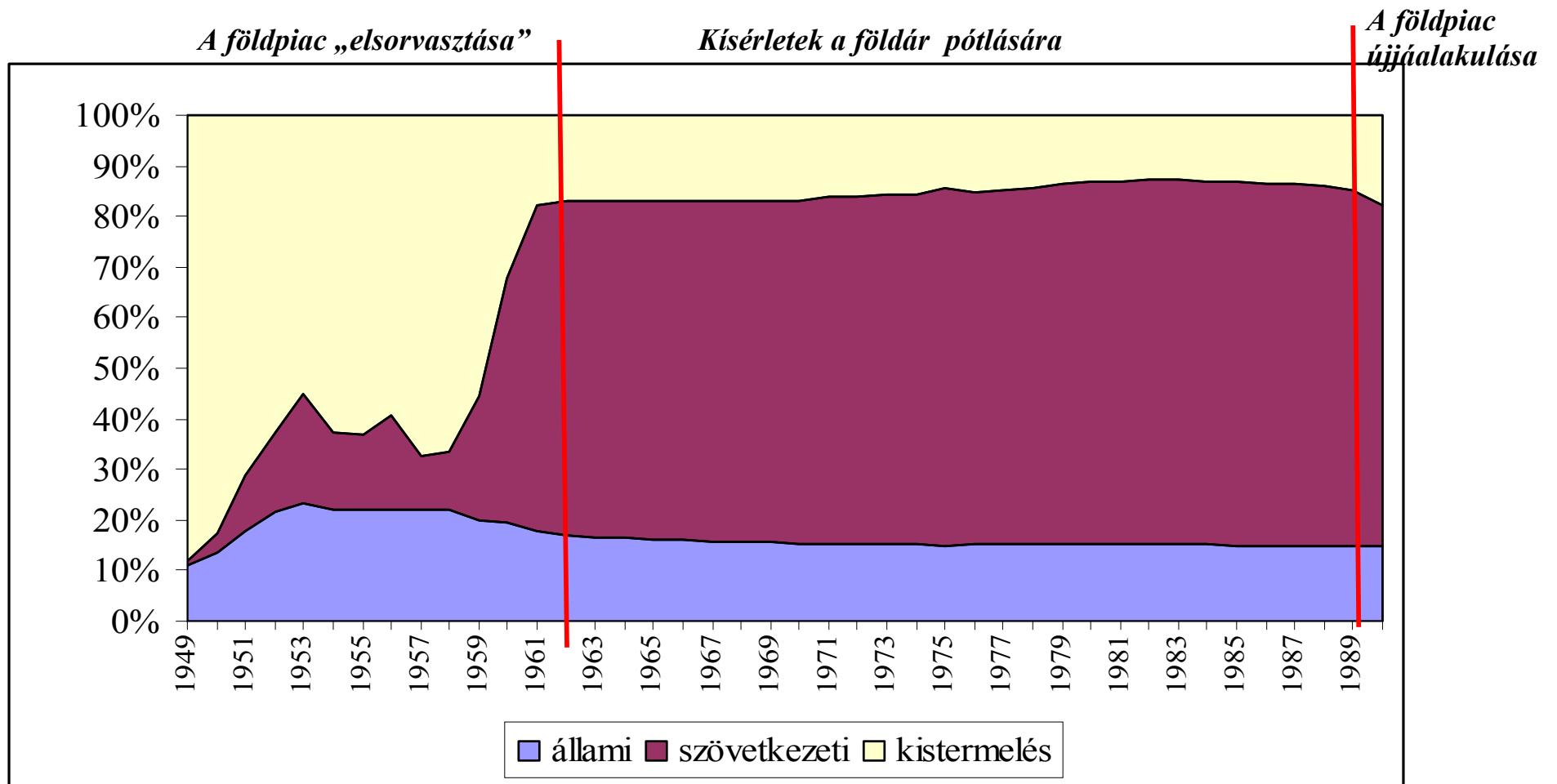
externália esetén ez megnyilvánulhat a tevékenység támogatásában, negatív externália esetén a tevékenységgel járó többletköltségek adó formájában történő megfizetésében. Fontos szempont azonban az, hogy a beavatkozások **ne a termékáraknak a piaci árarányoktól való eltérésén** keresztül történjenek, mivel ekkor torzul a gazdaságos felhasználást jelző árinformáció, **hanem a tevékenység támogatásán** vagy adóztatásán keresztül. Lényegében ezt képviseli az EU földalapú támogatási rendszere is, azaz a tevékenységet támogatja anélkül, hogy megzavarná a gazdaságos termelési struktúra kialakítását.

3.2 A föld piaca

A föld piaca fogalom kettős értelemben használható. Egyrészt tekinthető a szolgáltatásainak piacaként, azaz a föld **bérleti piaca**, másik értelmezésben a földek tulajdonjogának **adás-vételi piacáról** beszélhetünk. A föld bérleti piacán az ár a bérleti díj, amely jellemzően két részből tevődik össze, egyrészt a föld járadékából, másrészt a földbe fektetett tőke kamatából. A föld adás-vételének piacán a földár alakulása három különböző szemlélet alapján magyarázható. Az egyik kiindulópont a múltbeli **ráfordítások nagysága**: azaz mibe kerül az előállítás, ill. újraelőállítás. Bár a föld esetében nehezen értelmezhető, mégis, sok gondolatot és energiát fordítottak az 50-60-as években a föld munkaérték alapú értékelésére, mivel a szocialista gazdaság árképzésének elvi alapjául a munkaérték-elmélet szolgált. Másik megközelítés a mindenkor **kereslet-kínálat által meghatározott piaci ár**, amely aktív földpiacot feltételez. A harmadik kiindulópont pedig a föld tulajdonosa számára elérhető jövőbeli **jövedelmek jelenértékével** határozza meg a földárat. Ez a gondolatmenet a piacgazdaság működési elvével áll összhangban

3.3 A földár funkciói

A földárnak, mint szűkös erőforrás árának alapvető funkciója a föld mint **vagyontárgy** értékelése, a **gazdaságos földhasznosítás** ösztönzése (gazdasági ágak közötti allokációja, a birtoknagyság, az optimális üzemméret kialakítása, valamint a gazdaságos termelési struktúra kialakítása) és a **jövedelemképződés** eszköze. Ennek kapcsán értékelni kell a különböző célú hasznosítások használdozatát is.



A földterület használatának megoszlása 1949-1990

A földtulajdon különböző formái jövedelmet biztosítanak tulajdonosaiknak. Koronként és időszakonként eltérő, hogy mit tekintenek „igazságos” jövedelemelosztásnak. Az erőforrások birtoklása és a „kívánatos” jövedelemelosztás közötti eltérést adókkal vagy támogatásokkal korrigálják, ami a föld esetében a föld értékéhez kötődik.

3.4 Elméletek a földpiacról

A munkaérték elmélet magyarázata a földpiacról

A munkaérték elmélet szerint értéket csak az élő munka hoz létre. A keletkezett értéktöbblet is a munkának jár. A föld azonban nem munka terméke, így értéke sem lehet. A szocialista gazdaság elmélete a munkaérték elméletből indult ki, s az állami földtulajdont tekintette „magasabb rendűnek”. Miután azonban a föld minősége nem egységes, egyes termelők jobb, mások rosszabb minőségű földön gazdálkodhattak, s így extra jövedelemhez juthattak azonos munkaráfordítással. Ugyanakkor az „ingyen” rendelkezésre álló erőforrás nem ösztönzött a takarékos felhasználásra.

A tökéletesen versenyző földpiac

A tökéletesen versenyző szabad piacon a bérleti piac keresletét a föld határtermék értéke határozza meg, a kínálat korlátozott, így a bérleti díj az utolsó még művelésben tartott föld határtermék értékétől függ. A tökéletesen versenyző piacon minden termelési tényező a határterméke és a felhasznált mennyisége arányában részesedik a keletkezett jövedelemből. Ennek megfelelően a föld bérleti díja a határtermék értékével egyezik meg, azaz a föld ára azon járadékjövedelmek jelenértékéből adódik, amely járadéokra a föld tulajdonosa szert tehet a föld birtoklása révén.

A dolgozat a magyar földpiacnak egy sajátos -a II. világháborútól az ezredfordulóig terjedő – időszakát tekinti át, amelyben nem szerves fejlődés útján, hanem egy a ***gazdaságra kívülről ráerőltetett ideológia nyomán először megszűnt a földpiac, majd az erőforrásokkal való ésszerű gazdálkodás igénye megpróbálja „pótolni” a hiányzó piacot, végül újra életre hívja azt.*** A három szakaszt a földviszonyok mesterséges átrendezése jellemzi. A dolgozat lényegében azt a folyamatot követi, ahogyan a II. világháború utáni fordulat következtében mesterségesen erőltetett munkaérték elmélettel összhangban levő „ingyenes” erőforrástól a gazdaság működési zavarai

kikényszerítették a jövőbeli jövedelem jelenértékén alapuló megközelítés elfogadását. Annak kísérlete, hogyan próbálja meg megoldani a **gazdaságosság és a kívánt jövedelemelosztás kérdését** a magyar gazdaság a marxi értékelméletből kiindulva, de részleges piaci viszonyok között.

A II. világháború óta **három nagy megrázkódtatás** érte a földtulajdont: az 1945-ös földosztás, az 1962-re kiteljesedett kollektivizálás és az 1996-ra befejeződött privatizáció. Mindhárom sokk külső, elsősorban politikai indíttatású átrendezés volt.

3.5 A földpiac „elsorvasztása”

Az 1945 előtti „örökség” egy egyenlőtlen, kétpólusú birtokeloszlás volt. Az 1945-ös földosztás során a földtulajdon szerkezetében **összességében nem történt lényeges elmozdulás a magán és állami (és egyéb közületi) birtokok területe között.** Jelentős **változás a birtokszerkezeten belül következett be: egy elaprózott kisbirtokokból** álló, nem hatékony gazdaság jött létre, ahol ugyanakkor **a földhasználók és a földtulajdonosok személye közeledett egymáshoz.** Az életképtelen méretű birtoknagyság előrevetítette a gazdaságtalan felhasználást, ez egybevágott a hosszú távú céllal, a termelőszövetkezetesítéssel.

Az 1946. évi stabilizációval bevezetett új árrendszer teljesen elszakadt a világpiaci áráktól, s az átmenetinek tervezett, a mezőgazdaságot hátrányosan kezelő árrendszer mindvégig fennmaradt. Külső hatásként, a Szovjetunió nyomására megjelenik a teljes piacgazdaság tagadása: a földpiac elsorvasztása, a magántulajdon átalakítása szocialista tulajdonná. Az önkényes ármeghatározás célja a nagy jövedelemkülönbségek megszüntetése, a stabil és az alapvető élelmiszereket tekintve alacsony ár biztosítása s a források átcsoportosítása mezőgazdaságból az iparba. Ennek eredményeképpen az árak csak az elosztás számbavételének eszközei voltak, igazi gazdasági funkciót nem tölthettek be a földdel való gazdálkodásban: a földnek nem volt ára, s ez gazdaságtalan felhasználáshoz vezetett, ami ellátási problémákat, élelmiszerhiányt eredményezett, s visszavetette a fejlődést.

A piac megszűnésével gyakorlatilag egy időben **megjelentek az első reformgondolatok: az erőforrások allokációját a központi tervutasítások helyett a piacra kellene bízni.** Az ideológia azonban erősebbnek bizonyult a reformgondolatoknál: abból az axiómából kiindulva, hogy a nagyüzem *ab ovo* fölényben van a kisüzemmel szemben, az ellenállás ellenére is **végrehajták a „szocialista” földtulajdon létrehozását.** 1962-re a „szocialista tulajdon” kiteljesedéseként megvalósult a **kollektivizálás**, a gazdaság szerkezetét újra a kevés számú nagyüzem és sok apró „kisüzem” (háztáji) jellemezte. A gyakorlatban a földtulajdonnal rendelkező termelészövetkezeti tagok sem rendelkeztek a földfelhasználás módjáról, azaz a nagyüzemben elvált a tulajdonos és a gazdálkodó funkciója. A mesterségesen létrehozott nagyüzem azonban nem igazolta a várt hatékonyságjavulást: a **föld gazdaságtalan felhasználása és az élelmiszerhiány továbbra is fennmaradt.**

Az 1960-as években a Szovjetunióban megindult változások tették lehetővé, hogy a gazdaságossági szempontok Magyarországon is előtérbe kerülhessenek. Először jelent meg **az ár és önköltség számításokban a lekötött földterület értékelésének szükségessége.** A földár hiánya akadályozta a **földalap termelési ágak közötti ésszerű megosztását, a földterületek optimális hasznosítását, a mezőgazdaságból kivont földterületek értékelését, a földadó nagyságának megállapítását, termelészövetkezeti földtulajdon létrehozásához a kártalanítás meghatározását, a gyenge termelészövetkezetek állami támogatásának megállapítását.**

3.6 Kísérletek a földpiac helyettesítésére, a földár becslésére

Első megközelítésben ráfordítás alapon, a **munkaérték elmélet** alapján közelítették a földárat. Más kiindulópont a **helyettesítési értékkel** való közelítés volt, amely lényegében a földet helyettesítő más erőforrás (Pl. műtrágya, gép) munkaráfordítás alapú értékeléséből vezette le a föld árát. A harmadik változat -a szocialista munkaérték elméleten alapuló árelméletéből kilépve a piacgazdaság logikája felé- a tényleges és a várt jövőbeli hozam alapján, **jelenérték számítással** próbált földárat becsülni. **A mesterségesen alacsony mezőgazdasági árszínvonal** azonban még az átlagos, vagy annál jobb földeken is **elfogadhatatlanul alacsony földárhoz vezetett.**

Megoldásként a logikai rendszerből ugyan kilépő, de reálisabb földértéket adó bruttó jövedelemmel, vagy sokszor bruttó termelési értékkel számoltak.

A 70-es évektől kezdve az egyre nyomasztó **adósságválság** következtében újra a középpontba került az a kérdés, hogy **mennyit ér a magyar föld, mekkora előnye van a magyar mezőgazdaságnak**. Erősödött az igény az új földértékelésre: szükség van a föld mint erőforrás értékének megállapítására, mivel a korábbi különböző kalkulációk nem tudták pótolni a valódi piac hiányában nem létező árat. A számítástechnika és a piacgazdaság gondolatának bekapcsolásával újabb kísérletek történtek a földár általános közelítésére a jövőbeli hozamok jelenértéke alapján. Új vonásként **jelent meg a rendszerszemléletű megközelítés, amely tágabb keretbe helyezte a föld hozamát**.

A 80-as években végzett kutatások egy része alapot jelenthetett volna egy megfelelő földértékeléshez. Nem lehetett túllépni azonban a rendszer „árnyékán”: **a torz mezőgazdasági árrendszer hatását tükröző adatsorokból elvileg sem lehetett egy piaci értékelést tartalmazó jövedelem adatsort nyerni**. Így különböző „közelítésekkel” próbálták növelni a föld hozamát kifejező számot, de ez eleve sikertelenségre volt ítélve. Végül is bizonyítást nyert, hogy **a nem létező piac miatt nem létező földárakat semmilyen közgazdasági-matematikai módszer nem tudja előállítani** az önkényesen torzított termék- és nyersanyag árakból, s az ennek következtében nem a tényleges hatékonyságot tükröző nyereség adatokból. A közgazdasági-matematikai módszerek egy meghatározott logikán alapuló (a piacgazdaság versenyzői magatartását feltételezve) rendszerben érvényesek: Ha az alapadatok egy más logikai rendszerben (nem piaci, nem versenyzői, hanem központi tervezéskor alapján) meghatározott adatok, a módszer ezt nem képes korrigálni így szükségszerűen nem is eredményezhettek reális árakat. Miközben világszerte egyre nagyobb figyelmet fordítottak a környezetvédelmi szempontok előtérbe kerülésével a természeti erőforrások megfelelő használatára, nálunk még mindig a több mint száz éves aranykorona rendszer alapján értékelték a földet.

A 80-as években új módszer alkalmazásával is próbálkoztak. A *szimulációs módszer* megpróbálta feloldani a fenti ellentmondást. A technikai összefüggéseket felhasználva az árakat a modellen belül „szimulálta”, ezzel mintegy lejátszotta a piaci viselkedést.

A komplex földhasznosítási modellek jelezték már azt is, hogy a közepes vagy annál jobb minőségű mezőgazdasági területen megoldható lenne a hazai szükségletek kielégítése, valamint a szükséges export árualap előállítás. A rendszerszemléletű megközelítéssel világossá vált, hogy *a föld társadalmi szempontból vett hasznossága nem csupán a mezőgazdasági termelés jövedelmezőségével mérhető*. A tájgondozás, és az ehhez kapcsolódó tevékenységek olyan pozitív extern hatások, amelyektől nem szabad eltekinteni. A földár számítások újabb és újabb kísérletei során a 80-as évek végére eljutottak oda, hogy egyértelművé vált: *a földforgalom hiánya, a közvetlen tulajdonosi érdekeltség kikapcsolása komoly fékjavé vált a racionális földhasználatnak*.

Bár végső soron megfelelő földár becslés nem született, hangsúlyoznunk kell, hogy nem volt haszontalan az útkeresés. Azzal, hogy *feszegette a korlátokat*, a szakemberekkel megismertette *a piacgazdaság logikáját*. Valószínűleg ez is közrejátszott abban, hogy sokak számára könnyebben elfogadhatóvá vált a rendszerváltozás gondolata. Ahogy egyre inkább előtérbe került a piacgazdaságra kifejlesztett módszerek alkalmazása, egyre inkább kitűnt az önkényes árrendszer tarthatatlansága is.

3.7 A földpiac újraéledése

A rendszerváltozás utáni *földprivatizáció* – mivel nem gazdasági, hanem politikai szempontok alapján történt- nem oldotta meg a problémákat, ismét kétpólusú birtokszerkezetet jött létre: elaprózott kisbirtokok, és kevés számú nagyüzem alkotja a magyar mezőgazdaságot. *A földtulajdonos és a földfelhasználó személye is sok esetben elválik*, hiszen sok olyan személy jutott a kárpótlás során földhöz, aki már nem kíván mezőgazdaságban tevékenykedni. Az átrendeződés akadály a tőkehiány,

aminek oka a mezőgazdaság továbbra is alacsony jövedelmezősége. A földár az EU tagországokhoz képest alacsony.

Az elmúlt negyven év tapasztalata azt mutatja, hogy a mezőgazdasági birtokstruktúra továbbfejlődéséhez célszerű lenne **a lehető legkevesebb külső beavatkozást** engedni. A piacra kellene bízni a megfelelő méretgazdaságosság kialakulását, hiszen **az optimális birtoknagyság nagyrészt a termelési profil függvénye**. Az EU tagországokban jellemzően mindenütt védik a történelem során kialakult birtokstruktúrájukat, ugyanakkor az EU a tőke és a személyek szabad mozgását támogatja. Az állampolgárság alapján történő diszkriminációt tiltja, de minden ország a spekulációs földvásárlást belső törvényekkel meg tudja akadályozni.

Az EU közös szabályozása, amely a tagországok konszenzusával jött létre, a mezőgazdasági túltermelés csökkentését és a gazdaságos termelés érdekében **a birtokkoncentrációt támogatja**. Az EU mezőgazdasági politikájának új vonása **a mezőgazdaság „multifunkcionális” jellegének** a helyreállítása. A vidékfejlesztési politika keretében támogatja a kisgazdaságokat, amelyeknek elsődleges funkciója nem a termelés növelése, hanem a táj karbantartása, vagy a nem agrár-jellegű tevékenységek fejlesztése. Ugyanakkor törekszik a termeléstől független célok támogatásának és a gazdaságos termelés támogatásának szétválasztására.

A földárak is jelentősen különböznek az egyes tagországokban. Általában véve - elsősorban a magas agrártámogatások miatt- jelentősen magasabbak, mint Magyarországon. Hosszabb távon a támogatások csökkentése várhatóan a földárak csökkenését idézi elő, miközben a magyar termelők is fokozatosan hozzájutnak az európai uniós szintű támogatásokhoz, ami a magyar földárak várható emelkedését fogja előidézni.

* * *

4. Következtetések

- A vizsgált időszak tapasztalatai azt mutatták, hogy ha az erőforrások szűkösen állnak rendelkezésre, és **nincs áruk**, az szükségszerűen az erőforrás **gazdaságtalan felhasználásához** vezet. Mintegy húsz év (1945-1965) tapasztalata azt igazolta, hogy szükség van földarra, s ennek ki kell fejeznie az iránta való igény és a rendelkezésre álló mennyiség viszonyát.
- Bár a 60-as évektől kezdve számos kísérlet történt „mesterséges” földár meghatározására, a rendszer másik fő problémája, a piaci értékítélettől elszakított árrendszer nem tette lehetővé, hogy a föld mint erőforrás valóságos jövedelmezőségét fel tudják tárni, s ennek alapján a mezőgazdasági hasznosítás valódi értékét meg tudják becsülni. **A nem piackonform árakból elvileg sem volt lehetséges egy piaci viselkedésen alapuló módszertan alkalmazásával reális földárat meghatározni.** Az alkalmazott módszer feltételei és az adatok keletkezése nem álltak összhangban. Ugyanakkor a földár számítási kísérletek elvitathatatlan jelentősége az volt az, hogy felhívták a figyelmet a torz árak és a földpiac hiányának hatására az ésszerű gazdálkodásban, s hozzájárultak ahhoz a tudatformáláshoz, ami a piaci szemléletű gazdálkodáshoz elengedhetetlen.
- A föld árában egyre nagyobb részt képvisel a befektetett tőke kamata, és egyre kevesebbet a föld természetes tulajdonságai (azaz a járadék). Ugyanakkor a földár meghatározásánál **nemcsak a mezőgazdasági hasznosítás**, hanem az egyéb, nem termékjellegű kibocsátás hasznát is figyelembe kell venni (extern hatás). Mindezek alapján várható, hogy ha újabb külső sokkok nem zavarják meg a szerves fejlődést, akkor egy reálisabb földár, s olyan földhasználati struktúra alakul ki, amely az egész társadalom számára egészségesebb élelmiszereket és élhetőbb környezetet biztosít.
- Fontos szempont a **kiszámíthatóság** is: olyan hosszú távú döntést megalapozni, mint a földvásárlás, csak nyugodt, tervezhető földhasználati környezetben lehetséges, ahol a jogszabályok rögzítettek, és hirtelenszerű beavatkozások nem várhatók.

A kutatási témával kapcsolatos publikációk:

Jónás Anna - Kelemen Katalin - Sebestyén Mária - Zeöld László: *Az élelmiszertermelés szimulációs modellje* Országos Tervhivatal Tervgazdasági Intézet, 1979.

Kelemen Katalin: *A mezőgazdasági és élelmiszeripari szabályozórendszer elemzése szimulációval*, egyetemi doktori értekezés, Budapest, 1979.

Kelemen Katalin – Povilaitis Sigitas – Tétényi Tamás – Vincze János: *A magyar hosszú távú szimulációs élelmiszertermelési modell továbbfejlesztése*, Országos Tervhivatal, Budapest, 1984.

Drechsler László – Hüttl Antónia – Kelemen Katalin – Szűcs Andrásné: *A földadó emelés várható hatása a mezőgazdasági termékek jövedelemarányaira és a mezőgazdasági termelés szerkezetére* Országos Tervhivatal Tervgazdasági Intézet, Budapest, 1984.

Horváth Sándor - Kelemen Katalin : *Az erőforrások kereslete és kínálata kompetitív és monopol piacon*, in.: Mikroökonómia, szerk.: Kopányi Mihály Műszaki Könyvkiadó, Bp. 1993.

Kelemen Katalin: *Földpiac – földár – földjáraadék*, ÁVF Tudományos Közlemények, 12. Budapest, 2005. április, 153-166. o.

Kelemen Katalin: *Az adók és támogatások hatása a föld bérleti díjára illetve a földárakra*, ÁVF Tudományos Közlemények, 2006. 16. Budapest, szeptember, 111.-119. o.

